

УДК 347.122

Антон Янчук,канд. юрид. наук,
заступник Міністра юстиції України

УЧАСНИКИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Стаття присвячена аналізу проблематики неоднозначного тлумачення норм цивільного законодавства щодо суб'єкта права, учасників захисту цивільних прав, а також обраної форми захисту права.

Ключові слова: учасники захисту цивільних прав, форми захисту цивільних прав, суб'єкт захисту цивільних прав, цивільне право, позов, процесуальні дії, судовий захист, правомочність застосування засобів захисту цивільних прав.

Постановка проблеми. Цивільно-правовий захист у значенні діяльності певного спрямування передбачає наявність особи, яка його здійснює. Також відповідна діяльність означає, що наявна певна протиправна поведінка іншої особи. Різноманітні форми захисту цивільних прав свідчать, що певне відношення до захисту можуть мати суд, нотаріус, третейський суд, орган місцевого самоврядування або державної влади і навіть президент. Ці обставини у сукупності свідчать про існування суб'єктного складу захисту цивільних прав, який заслуговує на окрему увагу.

Суб'єкт захисту цивільних прав. Очевидно, першим і найбільш важливим учасником цивільно-правового захисту є особа, якій належить порушене право. Не вдаючись у подробиці правової природи права на захист, зазначимо, що таке право належить саме тій особі, якій належить порушене право. За загальним правилом, встановленим статтею 12 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України від 16.01.2003 № 435 – VII [1], здійснює цивільні права носій таких прав. Статтею 15 Цивільного кодексу України встановлено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права. Отже, право на захист має саме носій цивільного права, а не третя особа.

Кожне цивільне право має свого суб'єкта і свій об'єкт. Викладене вище дає змогу стверджувати, що суб'єктом права на захист (його носієм, володільцем) є особа, якій належить порушене (або невизнане, оспорюване) право чи інтерес, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Водночас назва та зміст інших статей ЦК України створюють підстави для сумнівів у такому висновку. Насамперед на такі сумніви наводять назви статей 16, 17, 18 ЦК України: «Захист цивільних прав та інтересів судом», «Захист цивільних прав та інтересів

Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування», «Захист цивільних прав нотаріусом». Система законодавства України не містить прямої прив'язки назви статті нормативного акта до її змісту. Однак назви вказаних статей ЦК України свідчать про здійснення захисту не особою, якій належить право на захист, а президентом, нотаріусом та іншими особами, відношення яких до права на захист конкретної особи є досить опосередкованим.

Ситуація ускладнюється ще більше, якщо розглядати зміст вказаних статей ЦК України. Відповідно до частини 2 статті 16 ЦК України, суд може захистити цивільне право. Статтями 17 та 18 ЦК України безпосередньо встановлено, що Президент України, органи державної влади і місцевого самоврядування та нотаріус здійснюють захист цивільних прав. Навіть статтею 55 Конституції України [2] визначено, що захист прав і свобод людини і громадянина здійснюється судом, уповноваженим Верховної Ради з прав людини тощо. Відповідно до статті 4 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618 – IV [3], здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб. Буквальне тлумачення вищевказаних положень законодавства відбувається у судових рішеннях. Наприклад, у Постанові Вищого господарського суду України у справі № 5/252 від 04.12.2007 [4] прямо зазначено, що суд шляхом вчинення провадження у справах здійснює захист осіб, права і охоронювані законом інтереси яких порушені або оспорується. У власних заходах самоврядування суди прямо називають себе суб'єктами захисту прав людини.

Такий стан правового регулювання відносин захисту цивільних прав створює певні

передумови для припущення, що право на захист може здійснюватися не його носієм, а третьою особою або навіть багатьма особами. У сучасній правовій літературі трапляються думки на підтримку цього припущення: стверджується, що право на захист може бути реалізоване не тільки самими особами, право яких є порушеним, невизнаним чи оспореним, але й органами державної влади та посадовими особами, які наділені відповідною компетенцією, зокрема, у разі захисту житлових прав органами прокуратури, які виявили порушення цих прав [5].

Тим часом належні особі цивільні права здійснює саме вона, а не інші особи. Те саме стосується й права на захист. Статтею 20 ЦК України передбачено, що право на захист особа здійснює на свій розсуд. Винятком може слугувати передання прав на користь іншої особи, що не забороняється і може мати досить різні форми. Проте щодо захисту цивільних прав у ст. 16-18 ЦК України не йдеться про передання права на захист його носієм на користь суду чи президента. Право на захист цивільних прав може бути здійснено виключно носієм останніх, а не судом чи нотаріусом. Однак останні мають безпосереднє відношення до захисту цивільних прав.

Наведені суперечності щодо суб'єкта захисту зумовлені недосконалістю юридичної техніки та ототожненням у законодавстві носія права на захист та форми захисту цивільних прав, а також способу і форми захисту цивільних прав, що підтверджується таким.

Розвиток суспільних відносин зумовив появу певних порядків захисту порушених прав, які в науковій літературі дістали назву форми захисту цивільних прав [6, с. 561]. Із цього приводу В. П. Грибанов писав, що право на захист має здійснюватися або безпосередніми діями уповноваженого суб'єкта, або опосередковано через компетентні державні та громадські органи [7, с. 110]. Форма захисту відображає, яким чином уповноважена особа здійснюватиме належне їй право на захист – самостійно чи залучить до цього процесу певний уповноважений орган. Перша з двох наведених форм захисту одержала назву неюрисдикційної, друга – юрисдикційної форми захисту. При цьому спільною ознакою обох вказаних форм захисту є те, що здійснення права на захист у будь-якому разі ініціює саме носій порушеного суб'єктивного права.

З огляду на диспозитивність цивільного права особу, чий приватні права порушено, не може бути змушено до захисту останніх у певний спосіб та у певній формі, оскільки і спосіб, і форму, і момент захисту права у часі особа вибирає на власний розсуд. Звернен-

ня особою до юрисдикційної форми захисту жодним чином не змінює суті права на захист та суб'єкта його реалізації, що може бути продемонстровано на прикладі звернення до суду – найбільш поширеної та дієвої юрисдикційної форми захисту цивільних прав. Пред'явлення позову свідчить про обрання особою способу та форми захисту порушеного цивільного права. Проте саме лише звернення до суду не свідчить про реалізацію права на захист та «перекладення» функції захисту на орган судової влади або делегування такого права на користь суду – позивач має право змінити предмет та підставу позову, відмовитись від останнього і тим самим припинити захист права у такій формі, завадити чому орган судової влади не в змозі, якщо відповідна дія вчинюється згідно з правилами. Окрім того, здійснення права на захист у юрисдикційній формі вимагає від ініціатора такого захисту виконання численних обов'язків, зокрема обов'язку доказування та дотримання формальних правил вчинення процесуальних дій. Як зазначено у Постанові Вищого господарського суду України у справі від 14.02.2008 № 22/1 [8], наявність права на пред'явлення позову не є безумовною підставою для здійснення судового захисту.

За змістом статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 № 2453-VI [9], здійснюючи правосуддя, суд повинен забезпечити право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України. Статтею 7 вказаного Закону, що має назву «Право на судовий захист», передбачено, що судом, передусім, гарантується захист прав свобод та законних інтересів кожного, причому суд повинен бути неупередженим, тобто керуватись, насамперед, нормами права, а не мати на меті захист порушених прав. Таким чином, органи судової влади насамперед здійснюють правосуддя, а не захищають суб'єктивні цивільні права. Здійснення правосуддя спрямоване на захист цивільних прав, однак останні є метою, а не безпосереднім предметом діяльності при здійсненні правосуддя.

Варто зазначити, що право на захист як правомочність у складі суб'єктивного цивільного права є одним із невіддільних від його носія елементів можливої поведінки саме цієї особи. Визнання можливості здійснення права на захист іншою особою, а не носієм порушеного суб'єктивного цивільного права, призведе до необхідності визнання відсутності правомочності захисту у складі суб'єктивного цивільного права і надання такої можливості іншій особі – суду чи іншому юрисдикційному органу.

Інший підхід до природи права на захист (як самостійного суб'єктивного права) також не виправдовує тезу про здійснення права судом чи іншим державним органом. Навпаки, постає питання про підставу виникнення у третіх осіб права на захист конкретного суб'єктивного права окремої особи, якщо цим правом треті особи раніше не володіли і його їм ніхто не передав. Концепція здійснення права на захист органами державної влади та певними посадовими особами руйнує правову конструкцію суб'єктивного цивільного права і тому не видається прийнятною.

Підсумовуючи все викладене вище, можна дійти висновку, що право (правомочність) на захист може бути здійснене лише носієм суб'єктивного цивільного права, до складу якого входить така правомочність, або носієм інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Саме ця особа є суб'єктом захисту цивільних прав. Відповідна правомочність може становити можливість вчинення дій вказаною особою та/або можливість розпорядження чужими діями.

Викладені приклади положень ЦК України та інших актів цивільного законодавства про здійснення цивільно-правового захисту іншими особами, ніж носій суб'єктивного права чи інтересу, можуть вважатись недосконалістю Основного акта цивільного законодавства, усунення якої заслуговує на окреме дослідження.

Разом із тим діяльність суду, нотаріуса, Президента України за зверненнями щодо захисту прав – все це різновиди юрисдикційної форми захисту цивільних прав. Однак неоднозначність положень статей 16-18 Цивільного кодексу України створює підстави для хибного розуміння, що йдеться про особу, яка здійснює право на захист.

Однак названі посадові особи, особи зі спеціальним статусом або органи державної влади мають безпосереднє відношення до захисту цивільних прав, а тому можуть бути визнані іншими учасниками захисту цивільних прав поряд із суб'єктом захисту.

Інші учасники захисту цивільних прав. Як свідчить Цивільний кодекс України, участь у захисті цивільних прав можуть брати суд, Президент України, органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, нотаріус.

Суд загальної юрисдикції бере участь у захисті цивільних прав відомим чином – шляхом відправлення правосуддя – та по праву посідає перше місце серед інших учасників захисту цивільних прав. Такий стан речей обумовлюється розвиненим правовим регулюванням процесуальних відносин, на-

явністю законодавства про судоустрій та статус суддів та суспільною думкою про судову гілку влади. З точки зору захисту цивільних прав суд загальної юрисдикції в Україні володіє дуже широкими повноваженнями, може застосовувати більшість наявних способів захисту, а також такі способи захисту, які можуть бути застосовані виключно судом. Суд має можливість (і користується нею) формувати судову практику, яку учасники цивільних відносин, у тому числі суб'єкт захисту, зобов'язаний враховувати. Судовий примус, гарантований державною виконавчою службою, нині має найбільший коефіцієнт корисної дії порівняно з іншими формами захисту прав.

Відповідно до статті 18 ЦК України, нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом, тобто лише в один спосіб. Натомість стаття 92 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 № 3425-XII [10], а також глава 17 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [11], свідчать про наявність у нотаріуса повноважень захисту цивільних прав також у спосіб вчинення протестів векселів (у разі неплатежу, неакцепту, недатування акцепту). Згідно зі статтею 8 Закону України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 № 2374-III [12], вексель, опротестований нотаріусом у встановленому законом порядку, є виконавчим документом (крім векселя, опротестованого у недатуванні акцепту). При цьому схожа за назвою нотаріальна дія «вчинення морських протестів» за своїм змістом є не способом захисту цивільних прав, а способом забезпечення доказів.

Участь Президента України у захисті цивільних прав потребує детального з'ясування. Відповідно до статті 17 ЦК України, Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України. Однак серед повноважень Президента України у Конституції України відсутні безпосередні повноваження захисту цивільних прав учасників цивільних відносин. Президент України не вправі застосувати будь-який із передбачених статтею 16 ЦК України способів захисту, а також не має повноважень на застосування вузькоспеціальних способів захисту на зразок вчинення виконавчого напису нотаріусом.

Відповідно до статті 3 ЦК України, цивільні відносини можуть регулюватись актами Президента України у випадках, вста-

новлених Конституцією України. Такими актами є укази і розпорядження Президента України згідно зі статтею 106 Конституції України. Таким чином, укази і розпорядження Президента України можуть бути актами цивільного законодавства – джерелом права. Отже, Президент України може створювати норми права.

Як було зазначено вище, всі існуючі цивільні права перебувають під охороною, яка полягає у наявності відповідних законодавчих положень про захист суб'єктивних прав (складник охорони у об'єктивному праві) та правомочностей захисту у суб'єктивних правах учасників цивільних відносин (складник охорони у суб'єктивному праві). Отже, Президент України може створювати складник охорони в об'єктивному праві. У зв'язку з появою нового об'єктивного права (правових норм) щодо цивільно-правового захисту особа може набути відповідні суб'єктивні права, додаткові правомочності захисту. Водночас створення норми цивільного права жодним чином не свідчить про автоматичний захист певного суб'єктивного права за рахунок цієї норми. По-перше, нормативно-правові регуляторні акти спрямовані на регулювання невизначеного кола відносин, а отже, такий акт не може вважатись спрямованим на окремі відносини захисту конкретного права. Натомість належність нормативних актів індивідуальної дії до актів цивільного законодавства є досить дискусійним питанням. По-друге, навіть у разі створення нової норми права саме суб'єкт захисту має вирішити, чи застосувати таку норму для захисту його права.

Відповідно, захист із застосуванням нової норми або буде здійснено самим суб'єктом захисту, або він до цього процесу залучить певний уповноважений орган, особу, але не видавця нової норми права. Тобто у такому разі суб'єкт ухвалення нормативного акта матиме настільки опосередковане відношення до захисту цивільного права, що його можна не брати до уваги, визначаючи коло учасників захисту цивільних прав. В іншому разі доведеться визнати, що учасниками всіх нині існуючих відносин цивільно-правового захисту є Верховна рада України, яка ухвалила ЦК України та інші акти цивільного законодавства, що наділяють суб'єктів цивільного права тими чи іншими повноваженнями захисту.

Таким чином, можна дійти висновку, що Президент України не є учасником захисту цивільних прав, натомість може брати безпосередню участь у створенні правової охорони. Такий самий висновок стосується й інших органів державної влади, уповноважених створювати акти цивільного законодав-

ства, в тому числі Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України.

У зв'язку із цим особливої уваги заслуговують ті органи державної влади, які насправді мають повноваження із захисту цивільних прав. Відповідно до частини 2 статті 17 ЦК України, у випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування.

У системі права України так склалось, що повноваженнями захисту цивільних прав окремих органів державної влади володіє як додатковими до повноважень нагляду (контролю) за певною сферою діяльності. Тому основними державними органами, що беруть участь у захисті цивільних прав, окрім судів загальної юрисдикції, є органи державного контролю (нагляду).

Досить широкі повноваження із захисту цивільних прав має Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів. Захист цивільних прав цим органом державної влади може здійснюватись у спосіб зобов'язань припинити порушення прав споживача; визнання порівняння в рекламі неправомірним; заборони діяльності певного виду тощо [13]. Інспекція також уповноважена подавати позови про захист прав споживачів до суду. Таким чином, даний орган може застосовувати аналог такого способу захисту, як припинення дії, що порушує право.

Антимонопольний комітет України володіє досить широкими повноваженнями у сфері захисту цивільних (приватних) прав. Захист прав у даному разі може відбуватись у спосіб визнання фактів, що тягнуть за собою несприятливі наслідки для порушника. До таких фактів належать: факт вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції, факт визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку тощо [14].

Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку України має право звертатися з позовом до суду щодо захисту власників іпотечних сертифікатів, у тому числі щодо відшкодування завданих збитків, з позовом про ліквідацію акціонерного товариства, а також з іншими позовами (заявами) у зв'язку з порушенням законодавства України про цінні папери [15].

З огляду на викладене вище, постає питання кваліфікації діяльності вказаних вище органів державної влади. Як було з'ясовано вище, такі органи не здійснюють право на захист, однак саме внаслідок їхньої діяльності відбувається захист цивільних прав, що до-

зволяє назвати їх учасниками захисту цивільних прав.

Спільним для всіх вказаних органів є наявність у них повноважень правозастосування, тобто застосування норм права, які містять способи захисту цивільних прав. За цією ознакою зазначені органи потрапляють в одну категорію із судами загальної юрисдикції, незважаючи на набагато ширші можливості останніх у правозастосуванні. Суди та інші зазначені органи державної влади об'єднують належність до юрисдикційної форми захисту цивільних прав.

Отже, діяльність вказаних органів державної влади, результатом якої є захист цивільних прав, є реалізацією повноважень таких органів, встановлених відповідним нормативним актом. Ці повноваження не є суб'єктивними правами: вказані органи не вправі здійснювати їх вільно, на власний розсуд. Відповідний орган має свободу вибору поведінки виключно в межах його повноважень і тому зобов'язаний застосувати належний механізм у разі надходження звернення про правопорушення або виявлення такого порушення. При цьому суб'єкт захисту зберігає вирішальний вплив на відносини захисту – може відмовитись від захисту у певній формі, змінити форму захисту, спосіб захисту тощо. Зокрема, цим цивільно-правовий захист відрізняється від кримінального процесу, де хід процесу практично не залежить від волі потерпілої особи.

Зрештою, нерідко захист цивільних прав унаслідок діяльності зазначених органів стає вторинним наслідком, певного роду побічним ефектом реалізації компетенції. Більшість контролюючих органів, навіть серед наділених певними повноваженнями захисту цивільних прав, мають на меті забезпечення додержання приписів законодавства певним колом осіб. Порушення підконтрольною особою суб'єктивного права конкретної особи для таких контролюючих органів є, насамперед, порушенням законодавства, додержання якого покликані контролювати ці органи. Порушення суб'єктивних прав конкретної особи слугує додатковим свідченням порушення законодавства, свідчить про певний ступінь його порушення, впливає на зміст заходу впливу на порушника тощо. У зв'язку із цим контролюючий орган вживає заходів щодо усунення порушення, внаслідок чого насамперед припиняється порушення законодавства, а потім усувається порушення суб'єктивного права. На прикладі Держспоживінспекції України можна побачити, що до основних завдань цього органу належить реалізація державної політики у сферах державного контролю за додержанням законо-

давства про захист прав споживачів і реклами в цій сфері. Серед інших основних завдань цього органу захист прав споживачів прямо не зазначений [13]. У цьому аспекті наведені органи державної влади відрізняються від судів загальної юрисдикції, до основних завдань яких належить забезпечення кожного права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод згідно зі ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус судів» від 07.07.2010 № 2453-VI [16].

До інших учасників відносин захисту також слід віднести порушника суб'єктивного цивільного права, оскільки його протиправна поведінка стала підставою захисту, від його подальшої поведінки залежить захист, і в результаті захисту саме порушник може знати заходів негативного впливу.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що до учасників захисту цивільних прав належить суб'єкт захисту та інші учасники цивільно-правового захисту. До інших учасників захисту цивільних прав належать принаймні дві групи осіб. Перша група – це особа (особи), яка порушила суб'єктивне цивільне право. Друга група – це особи, до компетенції, повноважень яких належить застосування права, яке призводить до захисту цивільних прав.

Основна різниця між ними полягає в тому, що лише суб'єкту захисту належить право на захист, і тому лише він має можливість його здійснювати. Незалежно від обраної форми захисту права суб'єкт захисту завжди зберігає вирішальний вплив на захист та інших його учасників.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 461.
2. Конституція України: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1 (01.10.2010). – Ст. 2598.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 16 (07.05.2004). – Ст. 1088.
4. Постанова Вишого господарського суду України у справі № 5/252 04.12.2007. Верховний суд як суб'єкт захисту прав людини на національному рівні // Вісник Верховного суду України. – 2011. – № 10 (134). – С. 7–15.
5. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав : монографія / за заг. ред. академіків НАПрН України О.Д. Крупчана та В.В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 394.
6. Гражданское право : учебник / [Егоров Н.Д., Елисеєв И.В., Иванов А.А.]; под ред. Сергеева А.П.,

Толстого Ю.К. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 1997. – Ч.1. – 596 с.

7. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов // Классика российской цивилистики. – М.: Статут, 2001. – изд. 2-е. – 411 с.

8. Постанова Вищого господарського суду України у справі № 22/1 від 14.02.2008: за станом на 17 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_1856651.html

9. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1 (30.07.2010). – Ст. 1900.

10. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII: за станом на 17 березня 2016 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39 (28.09.93). – Ст. 383.

11. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 : за станом на 17 березня 2016 року.

12. Про обіг векселів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2374-III : за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17 (11.05.2001). – Ст. 731.

13. Положення про Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів, затверджене Указом Президента України від 13.04.2011 № 465/2011: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 29 (26.04.2011). – Ст. 1271.

14. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 7 (02.03.2001). – Ст. 260.

15. Положення про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, затверджене Указом Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 94 (12.12.2011). – Ст. 3415.

16. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI: за станом на 17 березня 2016 року // Офіційний вісник України. – 2010. – № 55/1 (30.07.2010). – Ст. 1900.

Стаття посвячена аналізу проблематики неоднозначного толковання норм гражданского законодательства относительно субъекта права, участников защиты гражданских прав, а также избранной формы защиты права.

Ключевые слова: участники защиты гражданских прав, формы защиты гражданских прав, субъект защиты гражданских прав, гражданское право, иск, процессуальные действия, судебная защита, правомерность применения способов защиты гражданских прав.

The article analyzes the problems of multivalued interpretation of the provisions of civil law on the subject of law, protection of civil rights of participants, as well as applicable form of the rights protection.

Key words: participants of civil rights protection, types of civil rights protection, juridical entity of civil rights, Civil Law, legal action, legal proceedings, legal remedy, legality forms of remedy.

